

De forensisch psychiater is meestal deskundige, soms getuige, en op verzoek maar niet vanzelf getuige-deskundige

Het beleidsplan 1999-2002, *De Forensisch Psychiatrische Dienst* *

T.I.Oei**

Het beleidsplan dat de leiding van de Landelijke Forensisch Psychiatrische Dienst (LFPD) onlangs het licht heeft doen zien noemt een bewonderenswaardig en respectabel aantal activiteiten, mogelijkheden van medewerkers en behoeften van verschillende cliëntèle -Rechter-Commissaris (RC), Officier van Justitie (OvJ), Rechtbank (Rb), Minister van Justitie (MvJ), Reclassering, Penitentiaire Inrichting (PI) en gedetineerden.

Ik snijd hier, om het spits af te bijten, twee onderwerpen aan die, naar mijn stellige overtuiging, van belang zijn. Ofschoon hetgeen ik zal behandelen al bekend is, lijkt het mij niettemin gewenst de nodige accenten in het betreffende beleidsstuk iets anders te belichten.

Ik ben me er evenwel van bewust dat accentverschillen inzake interpretaties tussen theorie en praktijk een rol zullen blijven spelen in ons werk.

A. Allereerst de RC en de OvJ. Dezen vormen de eerste en belangrijkste klanten voor de FPD-psychiater. Zij immers bepalen of er sprake is van een behoefte aan gedragsdeskundige inbreng in het gerechtelijk vooronderzoek (gvo). - Zo staat het in de wet. Ook zij wegen vaak zelf, naast de verantwoordelijken (Directie, veelal door hetgeen het psychomedisch overleg (PMO) aangewezen acht, inrichtingsarts, psycholoog, psychiater, reclasseringsmedewerker,

geestelijke verzorging), binnen de Penitentiaire Inrichting (PI), al dan niet in het verloop van het gvo, af wanneer en hoe de zorgdeskundigheid van de FPD-psychiater kan worden aangesproken. Daarmee zijn naar mijn opvatting de belangrijkste redenen van bestaan voor de forensische gedragsdeskundige, in casu de FPD-psychiater, gegeven.

Toeval bepaalt veelal in de praktijk of er al dan niet gedragsdeskundig advies wordt gevraagd door de RC, wanneer een delict is gepleegd. Wellicht zou het te overwegen zijn, dat er gedurende de opleiding tot lid van de rechterlijke macht of het Openbaar Ministerie een stage bij een Forensisch Psychiatrische Dienst waarin veel wordt gerapporteerd (zoals in Amsterdam, Rotterdam, Den Bosch) wordt ingepland. Het gaat tenslotte om de vraag om, naast theoretische kennis, ook de praktische overwegingen voor het indiceren van gedragskundig onderzoek, zich eigen te maken.¹

Er is sprake van een behoefte aan gedragsdeskundige inbreng bij een multidisciplinaire rapportage wanneer een maatregel van plaatsing in APZ (Psychiatrisch Centrum, FPA of FPK) of TBS in het kader van respectievelijk artt. 37, 37b, 38c Sr wordt overwogen, dan wel behoefte bestaat aan (respectievelijk mono- en multidisciplinair gedragsdeskundige) expertise ex art. 509o lid 3 (advies van psychiater bij vordering van niet van overheidswege verpleegde ter beschikking gestelde) en 4 Sv (multidisciplinaire zesjaarsverlengingsrapportage TBS). Meestal is het de RC die de psychiater als deskundige benoemt, maar de gedragsdeskundigen kunnen ook in voorkomende gevallen door de zittingsrechter of door de minister van justitie worden aangewezen (vergelijk

bijvoorbeeld art. 509o Sv).

De RC benoemt de deskundige, die soms door de verdachte is voorgesteld (art. 227 lid 1 en 2 Sv). De RC kan de deskundige geheimhouding opleggen (art. 236 Sv). In art 260 Sv is geregeld hoe de Officier getuigen, deskundigen en tolken schriftelijk ter terechtzitting kan doen oproepen. Getuigen en deskundigen zijn doorgaans onderscheiden personen. Art. 260 lid 3 Sv regelt de wijze waarop verdachte, getuigen of deskundigen kan doen oproepen of ter terechtzitting meebrengen. Art. 264 Sv regelt de bevoegdheid van de Officier om te weigeren door verdachte opgegeven getuigen of deskundigen te doen oproepen.

De deskundige rapporteur pro Justitia kan in voorkomende gevallen door de Officier worden opgeroepen om ter terechtzitting als deskundige met betrekking tot de persoon van de verdachte terzake een verklaring af te leggen omtrent datgene wat zijn wetenschap hem leert over de aan hem voorgelegde vragen.

De in het spraakgebruik ingeburgerde term getuige-deskundige² is geen juridisch begrip. Een deskundige die tevens opereert als getuige vervult twee onderscheiden rollen. Het is dus niet zo dat de term 'getuige-deskundige' wettelijk als zodanig bestaat, laat staan dat een deskundige per definitie in die hoedanigheid zou worden benoemd. Het komt soms voor dat de rechter de deskundige ook als getuige wil horen. In de Leidse Balpenzaak, bijvoorbeeld, was de psychotherapeute van verdachte in dusdanige gewetensnood geraakt, dat zij voor de rechter getuigde, dat verdachte haar had verteld diens moeder te hebben gedood. Verdachte werd in eerste aanleg op basis van genoemde getuigenis veroordeeld tot 12 jaar gevangenisstraf. In hoger beroep werd verdachte echter vrijgesproken, aangezien het gehanteerde bewijs niet

tot de rechterlijke overtuiging had geleid, dat verdachte feitelijk de dader was. Naderhand werd de psychotherapeute door de beroepsvereniging van psychologen veroordeeld onrechtmatig te hebben gehandeld door schending van haar beroepsgeheim. Het verschil is dat een getuige verklaart omtrent feiten of omstandigheden welke hij zelf waargenomen of ondervonden heeft.³ Is er sprake van dat de deskundige bij zijn onderzoek iets heeft waargenomen of ondervonden wat buiten het terrein van zijn onderzoek en wetenschap als deskundige valt, dan moet dit worden beschouwd als een waarneming of ondervinding in hoedanigheid van getuige. Het is wel toegestaan dat de deskundigenverklaring is gebaseerd op wat door anderen was verklaard, hetzij door lezing van het procesdossier, of op basis van getuigenverklaringen die in processen-verbaal zijn opgenomen. Interessant is dat de gedragsdeskundige verschilt van andere deskundigen (bijvoorbeeld de scheikundige) in het object van onderzoek: de persoon - en geen materiële omstandigheid of kenmerk - van de verdachte. In dit opzicht kan de psychiater/psycholoog veel betekenen voor de strafrechter die, voordat hij vonnis wijst, ook inzicht in de persoon van de verdachte dient te verwerven.⁴ Het gaat om onderscheiden taken en juridische posities. Willen deze door een persoon kunnen worden uitgeoefend dan zal deze zowel als getuige, en, los hiervan, ook als deskundige de eed of de belofte op de zitting dienen af te leggen. Een deskundige wordt dus in beginsel niet als 'getuige-deskundige' door de RC benoemd als hij als rapporteur pro Justitia fungeert, - wat abusievelijk wél in genoemd beleidsstuk staat, respectievelijk wordt verondersteld (zie p. 9 e.v.). Het is thans lang niet zeker dat de rapporteur pro Justitia als deskun-

dige, laat staan als getuige in een bepaalde zaak wordt opgeroepen. Dat zo'n oproep vroeger veel vaker, of zelfs routinematig, plaatsvond, getuigt de volgende anecdoten van Jan Smilde, forensisch psychiater in ruste. Vele jaren geleden, ...'werd mij verteld dat het Openbaar Ministerie (OM) *altijd* de "deskundige" opriep "voor het geval dat de rechter vragen had, of het OM zelf". Ik heb daar eens tegen geprotesteerd, als "een verspilling van tijd en geld en respect voor de rapporteur". Men was aanvankelijk verbaasd!⁵ Een oproep van de OvJ om als deskundige te worden gehoord, vindt alleen plaats, wanneer de rechter nadere toelichting op het rapport terzake behoeft, en doorgaans wanneer de rapporteur pro Justitia als tegendeskundige is benoemd (vergelijk artt. 233, 234 en 235 Sv). Een tot rapporteur pro Justitia door de rechter benoemde deskundige fungeert dus zelden als deskundige en nog minder ook als getuige op de rechtszitting. Het gebeurt wel vaak dat de psychiater of psycholoog van een TBS-inrichting als 'getuige en deskundige' voor de rechtszitting wordt opgeroepen en ter plekke de eed of belofte aflegt, wanneer deze over de behandelvoortgang van de TBS-gestelde, op basis van het deskundigenonderzoek, dient te verklaren en te getuigen. In zo'n geval wordt door de rechter kennelijk ervan uitgegaan dat de deskundige op het moment dat hij de belofte of eed aflegt, dit zowel doet als getuige, én als deskundige.

Zou anderzijds de gedragsdeskundige onverhoopt getuige zijn geweest van het tenlastegelegde delict of anderzijds bij zijn onderzoek als deskundige, feiten of omstandigheden ervaren of waarnemen die voor het rechterlijk oordeel van belang zijn, dan zou een dergelijk conflict van belangen een zowel formeel als inhoudelijk beletsel vormen voor benoeming tot rapporteur pro Justitia door de rechter of tot

voortzetting van zijn werk in beide hoedanigheden. Eerdere bekendheid met de persoonlijke aspecten van de verdachte, in geval van een behandelrelatie, vormt een hindernis voor benoeming tot rapporteur pro Justitia van verdachte. Uitzonderingen hierop vormen in het verleden gepleegde onderzoeken bij dezelfde justitiabele, alsmede de situatie waarin de deskundige reeds briefrapporteur inzake verdachtes persoonlijkheid was en, op voordracht van het hoofd van dienst van de FPD, door de RC als zodanig benoemd is. Het briefrapport is een schriftelijk verslag over een justitiabele, uitgebracht aan een rechterlijke instantie, door een FPD-psychiater in zijn functie als justitieel forensisch psychiater. Het lijkt mij nuttig om de term 'briefrapport' te blijven gebruiken, nu de nota van het Ministerie van Justitie over gedragscodes daarover uitweidt.⁶

B. Een tweede vraag kwam bij mij op, toen ik het beleidsplan verder doorlas. Er wordt expliciet prioriteit verleend aan de zorgtaken van de FPD-psychiater, terwijl de rapportagetaken een goede tweede plaats innemen. Ik weet niet of een dergelijke accentuering gebaseerd is op overwegingen van beleidskundige aard, dan wel op die van de gedragskundige identiteit van psychiaters. Zij zijn dokters, en hebben geleerd om mensen te behandelen en hen zo goed en zo kwaad als het gaat beter te maken. Als goede dokters moeten ze evenwel de informatie over de patiënt eerst duidelijk voor ogen hebben, een behandelplan ontwikkelen, en dit overdragen aan collega's of andere functionarissen die in de zorgketen een rol spelen. Hoe en wat het ook zij: beleid, eigen gevoel of intuïtie, - van belang lijken mij de feitelijke redenen van bestaan van de justitieel forensisch psychiater. Dus zowel

vanuit de historische kant bekeken, alsook steunend op de eigen identiteit als forensisch psychiater, denk ik, dat de rapportagetaken die plaats moeten hebben, die zij in feite al innemen, namelijk de voorste in de rij van FPD-opdrachten. Rapportage- en zorgtaken vormen een niet-identieke tweeling, waarvan de rapportagetaak net iets ouder is dan de zorgtaak, al was het alleen maar door het bekende feit dat de dokter eerst diagnosticeert en dan de behandeling instelt. Dit betekent echter geenszins dat de zorgtaken van minder belang zouden zijn. Een kwalitatief goede rapporteur moet toch allereerst een voortreffelijke behandelaar zijn. Althans, hij dient inzicht te hebben in wat mensen beweegt en motiveert. De 'pp-er' (psychiater-psychotherapeut) is niet voor niets een reeds jarenlang gevestigde term in het Pieter Baan Centrum. Daarmee wordt de primus inter pares van het rapporterend gedragskundig team bedoeld.

De forensische gedragsdeskundige verwordt al gauw, ben ik bang, tot een papieren expert, indien hij het rapporteren zou staken. Ik pleit er dus voor dat iedere forensisch psychiater regelmatig rapporteert voor de rechter, - zo mogelijk zowel in strafrechtelijk als bestuursrechtelijk verband. Naar aanleiding van de ervaring die ik heb opgedaan met arbitragecommissies, - waarin het oordeel van drie psychiaters uiteindelijk de knoop moet doorhakken ten aanzien van het advies voor de rechter in een geschil tussen justitiabele en overheids- dan wel private instanties, - vind ik het toch altijd wel zo plezierig te bezien hoe ik, als voorzitter, de onderscheiden rapporteurs op een lijn kan brengen met mijn eigen visie op de zaak.

C. Forensisch psychiaters, zoals de FPD-psychiater, hebben in hun rapportagewerk als onafhankelijk deskundige van doen met belangen tussen mensen en

instanties, tussen verdachte en de maatschappij, tussen TBS-gestelde en de inrichting, tussen collegae-rapporteurs en de rechterlijke macht. Is het niet zo, dat het afwegen van de verschillende belangen hen als het ware 'in het bloed is meegegeven', of wellicht door ervaring, is bijgebracht, en juist om die reden voor dit vak heeft doen kiezen? Het stromen van dit forensische bloed in de aderen maakt, dat de forensisch psychiater altijd weer verwonderd en verbaasd, soms ontroerd of geschokt, zijn klanten, de justitiabelen, ontmoet. Hij deint mee met hun ellende, en hun gevoelens van beperktheid en gehavendheid, maar moet op het uur U, wanneer hij voor de rechter zijn bevindingen toelicht en verantwoording aflegt, toch steeds weer het gevoel onderdrukken, al is het voor het moment, - dat hij net zo goed op de plaats van die justitiabele had kunnen staan. Aan welke expertise had hij, - op de plaats van de justitiabele gezeten, - dan op zo'n moment behoefte? Aan die van de gedragsdeskundige die elke vorm van onrechtmatigheid met al dan niet plaatsvervangende schaamte of minachting verafschuwt? Of aan die van de deskundige die zijn kennis en ervaring ten dienste stelt van de zaak van verdachte, zodat Vrouwe Justitia een daad van gerechtigheid kan stellen?

Ik hoop dat de FPD-psychiaters voor de laatste zullen kiezen. Dat hoop ik temeer met hen, die in de opbouw van het gemeenschappelijk beleidsplan 'De Forensisch Psychiatrische Dienst'⁷ hebben geparticipeerd!

* Studiedag Landelijke Forensisch Psychiatrische Dienst, op 17-09-1999, te Utrecht.

** Hoogleraar Forensische Psychiatrie, Katholieke Universiteit Brabant, en voorzitter van deze studiedag.

Noten

1. Vergelijk Y.A.J.M. van Kuijck & P.C. Vegter, De tbs in de rechtspraak. In: De tbs ter discussie. *Justitiële Verkenningen*, 25, 4, 1999, p. 54-66; T.I. Oei, *Feit en Fictie*. Gouda Quint, Arnhem, 1995.
2. Getuige-deskundige is iemand die voor het gerecht als getuige optreedt op een gebied waarop hij of zij deskundig is. Van Dale, 1995, 12e druk, Van Dale Lexicografie, Utrecht/Antwerpen.
3. Onder een verklaring van een getuige moet volgens art. 342 lid 1 SV worden verstaan: 'zijn bij het onderzoek op de terechtzitting gedane mededeling van feiten of omstandigheden, welke hij zelf waargenomen of ondervonden heeft'. Zie 'De Balpenzaak', *De Psycholoog*, 1997, p. 526-529.
4. Zie bijvoorbeeld HR 3 mei 1955, *NJ* 1955, 684 m.nt. BVAR; HR 11 december 1933, *NJ* 1934, p. 172 m.nt. T.; HR 26 april 1977, *NJ* 1978, 200 en de conclusie van J. Remmelink; de conclusie van J. Leijten vóór HR 11 mei 1982, *NJ* 1982, 592; HR 14 juni 1960, *NJ* 1960, 597 m.nt. BVAR. Zie ook de conclusie van J. Remmelink vóór HR 30 januari 1979, *NJ* 1979, 276; HR 15 januari 1991, *NJ* 1991, 668 m.nt. C.
Zie G. Jelgersma, *Eenige opmerkingen naar aanleiding van de Papendrechtse Strafzaak*. Scheltema & Holkema's Boekhandel, Amsterdam, 1911, p. 9-64.
5. J. Smilde, schriftelijke mededeling, juli 1999.
6. Zie *Gedragscodes voor districtopsychiaters*, Ministerie van Justitie, 1997, p. 9. Vergelijk T.I. Oei, De districtopsychiatrische rapportage. *Medisch Contact* 33/34, 1998, p. 1062-1064; T.I. Oei, Het rapporteren voor de rechtbank. *Proces*, 3/4, 1999, p. 62-63.
7. Zie *De Forensisch Psychiatrische Dienst*. Ministerie van Justitie, 1999.